

Таким чином, формально зберігаючи норму про заборону татарам тримати невольників (челядь), Статут 1588 р. юридично закріпив за татарами можливість закріпачення невольників. Обмежуючи де в чому права татар за релігійними мотивами, Статут одночасно підтвердив їхню найважливішу привілею – право на володіння кріпаками.

Згодом, у XVII – XVIII ст. ст. відбувається зрівняння татарської шляхти з іншою шляхтою Великого князівства Литовського. Попередні обмеження її прав за релігійними мотивами були майже ліквідовані. Виняток складала політичні привілеї, доступні як і раніше тільки шляхті християнського віросповідання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литовская метрика. 6-я Книга судных дел. – Вильнюс, 1995. – № 187. – С. 132-133.
2. Бершадский С. А. Документы и регесты. – СПб., 1882. – № 252. – С. 263.
3. Литовская метрика. 6-я Книга судных дел. – № 187. – С. 132-133.
4. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. – Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса, 2003. – Арт. 5, розд. XII.
5. Русская историческая библиотека. – СПб. – Т. XXX. – С. 479-480.
6. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. – Т. III., кн. 2. Статут Великого князівства Литовського 1588 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса, 2004. – Арт. 9, розд. XII.

УДК 347.799.1:347.77(477)

М.В. Матійко

ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ КОДЕКСУ ТОРГОВЕЛЬНОГО МОРЕПЛАВСТВА УКРАЇНИ: ЦИВІЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Слово “функція” походить від латинського *functio* – виконання [1]. Термін “функція” має багато значень і не є власно юридичним поняттям. Поняття функції ввів до наукового обігу Г. Лейбніц. У філософії інтерес до функції як до однієї з фундаментальних категорій зростав з поширенням у різних галузях науки функціональних методів дослідження. В найбільш розгорнутій формі функціональний підхід був реалізований Е. Кассіером, який розробив теорію понять, або “функцій”. Ця спроба побудови теорії пізнання на основі функціонального підходу значним образом вплила на філософські уявлення про функцію. У математиці функція – це залежність одних змінюваних величин від інших, у фізіології функції – це здійснення людиною, тваринними та рослинними організмами різних дій, які забезпечують їхню життєдіяльність та пристосованість до умов оточуючого середовища. Термін “функція” досить багатомірний, він придатний для характеристики будь-яких динамічних структур. У філософських дослідженнях функція – це відносини двох (групи) об’єктів, в яких зміна одного з них веде до зміни інших. Функція може розглядатися з точки зору наслідків (сприятливих, несприятливих – дисфункціональних або нейтральних, афункціональних), які викликаються зміною одного параметра в інших параметрах об’єкта (функціо-

нальність), або взаємозв'язку окремих частин в рамках якогось цілого (функціонування).

Функція – “це зовнішній прояв властивостей будь-якого об'єкта в даній системі відносин” [2]. Під функціями предмета, речовини або явища розуміється форма їх впливу на інші предмети, речовини, явища [3].

Функція в теорії держави і права означає напрям, предмет та зміст діяльності державно-правового інституту. Поняття функція характеризує соціальну роль держави і права. Під функцією права розуміють або соціальне призначення права, або напрями впливу на суспільні відносини, або і те й інше разом [4].

М. І. Байтін відмічає, що “функції права є найбільш суттєві напрями та сторони його впливу на суспільні відносини, в яких розкривається загальнолюдська і класова природа та соціальне значення права” [5]. Функції права впливають з його сутності та визначаються його соціальним призначенням. Вони виражають об'єктивну необхідність існування права в суспільстві, є формою та засобом прояву цієї соціальної необхідності права. Поняття “функція права” охоплює одночасно призначення права та напрям його впливу на суспільні відносини. Як зазначає Д.А. Липинський, “функція права – це таке основне призначення і напрями впливу на суспільні відносини, потреба якого породжує необхідність дії права як соціального явища” [6]. Таким чином, поняття “функція права” відображає єдність двох моментів: призначення права у суспільстві та основних напрямів його впливу на суспільні відносини.

Роль та значення функцій права не можуть бути сталими. На певних історичних проміжках вони можуть змінюватися. Соціальне призначення права визначається потребами суспільного розвитку. Сучасний погляд на механізм дії права дозволяє поряд з нормативним регулюванням виділяти інформаційно-ціннісний вплив на суспільні відносини. Тенденції персоналізації, глобалізації, інформатизації та фрагментації суспільного життя підвищують роль інформаційної функції права, яка проявляє себе і на цивілістичному рівні.

Під інформацією (від лат. *informatio* – роз'яснення, переказ) у загальному вигляді спочатку розумілися відомості, що передаються одними людьми іншим людям усним, письмовим або якимось іншим способом (наприклад, за допомогою умовних сигналів, з використанням технічних засобів і т. д.), а також сам процес передачі або отримання цих відомостей. Інформація завжди відіграла в житті людства важливу роль. У середині 20 ст. в результаті соціального прогресу та розвитку науки роль інформації дуже сильно зростає. Крім того, відбувається лавиноподібне зростання кількості інформації, яке отримало назву “інформаційного вибуху”. У зв'язку з цим виникла потреба в науковому підході до інформації, виявленні її властивостей, що призвело до двох принципіальних змін у трактуванні поняття інформації. По-перше, воно було розширене та включило до себе обмін відомостями не тільки між людиною та людиною, а також між людиною і автоматом, автоматом і автоматом; обмін сигналами у тваринному та рослинному світі. Передачу ознак від клітини до клітини та від організму до організму також почали розглядати як передачу інформації. По-друге, була запропонована кількісна міра інформації, що привело до виникнення теорії інформації. Зазначе-

ними тенденціями був обумовлений великий інтерес до вивчення інформації. З початку 1950-х р. здійснюються спроби використання поняття інформація (яке не має поки що єдиного визначення) для пояснення та опису самих різноманітних явищ та процесів.

Дослідження проблем, пов'язаних з науковим поняттям інформації, йде у трьох основних напрямках. Перше з них – розробка математичного апарата, який відображає основні властивості інформації. Друге – теоретична розробка різних аспектів інформації, на базі математичних засобів, які вже є, в дослідженні різних властивостей інформації. Наприклад, вже з моменту виникнення теорії інформації виникла складна проблема виміру цінності, корисності інформації з точки зору її використання.

Третій напрям пов'язаний з використанням інформаційних методів лінгвістики, біології, психології, соціології, педагогіці та ін. У лінгвістиці, наприклад, проводилось вимірювання інформативної ємності мов. Значну роль інформаційний підхід відіграв у генетиці та молекулярній біології. Ведуться також дослідження з використання інформаційних методів в мистецтвознавстві.

Таке різноманітне використання поняття інформації підштовхнуло деяких вчених до надання йому загальнонаукового значення. Так У.Р. Ешбі та Л. Брілюєн, досліджуючи питання єдності поняття ентропії в теорії інформації і термодинаміки, трактували інформацію як негетропію. На їхню думку, передача інформації деякій системі – це вдосконалення цієї системи, що приводить до зменшення її ентропії. В деяких філософських працях висувалася теза про те, що інформація є однією з універсальних властивостей матерії.

Філософськи розробки щодо інформації можуть з успіхом бути поширені на правову сферу, застосовані при дослідженні змісту інформаційної функції цивільного права.

Інформаційна функція цивільного права – це його інформаційне суспільне призначення та інформаційний напрям впливу на суспільні відносини. Зазначені вище тенденції суспільного розвитку підштовхують скоріше втілення великих потенціальних інформаційних можливостей цивільного права, підсилюють прояв приватноправових засад в інформаційній сфері суспільства.

Кодекс торговельного мореплавства як один з базових нормативно-правових актів, що регулюють цивільно-правові відносини, що виникають з торговельного мореплавства, виконує інформаційну функцію, основний зміст якої може бути зазначений в ознайомленні суб'єктів цивільних відносин з окремими положеннями концепції прав людини (приватної особи), загальними тенденціями правового регулювання, наданні засобів цивільного права у задоволенні прав і правомірних інтересів осіб, гарантіями суб'єктивних прав, способами їх захисту, можливостями мінімізувати витрати, інформуванні людини щодо правових цінностей та цінності права.

Кодекс інформує про основні концепти та терміни в галузі торговельного мореплавства, моделі зобов'язань щодо морського перевезення вантажу, пасажирів, морського круїзу, фрахтування суден, лізингу судна, морського страхування. Інформація, надана у Кодексі, закріплює правові цінності та цінності права.

Здатність права впливати на суспільні відносини може бути реалізована через вплив на свідомість та поведінку їхніх учасників. Такий вплив стає можливим завдяки отриманню суб'єктами відповідної правової інформації. Повна та концентрована інформація, спрямована на цивільно-правове регулювання суспільних відносин, міститься в цивільно-правових дефініціях. Саме через них завдяки коротким визначенням найбільш важливих цивільно-правових понять передається інформація для суб'єктів суспільних відносин. Як зазначає І.В. Москаленко, “для цивільно-правового регулювання така інформація має, безперечно, більше значення, чим для функціонування інших галузей права. Це обумовлено великим об'ємом нормативного матеріалу, який міститься у цивільному законодавстві” [7]. Інформаційна функція цивільного права здійснюється за допомогою закріплення у цивільно-правових дефініціях визначень таких понять, які відображують систему цивільно-правових поглядів, оцінок відносно явищ та процесів, які знаходяться в сфері цивільно-правового регулювання. Практично на всіх історичних етапах розвитку цивільного права як правові дефініції, які виконують цю концептуальну функцію, використовувалися визначення понять, які відображали погляди та оцінки відносно цивільної правосуб'єктності, права власності, цивільно-правового договору та ін. Дефініції є основою для розробок стосовно подальшого розвитку законодавства, основою тлумачення юридичних норм, є базисом для реалізації дискреції в правозастосуванні.

Більшість членів суспільства керуються у своїй поведінці не тільки знанням конкретних норм права, що належать до даної ситуації, а основними ідеями, які закріплені в законодавстві. Учасники суспільних відносин знайомі та добре сприймають загальні принципи права, які входять у правосвідомість як соціальні цінності. Дуже великий інформаційний потенціал принципів цивільного права розкривається у визначеннях відповідних понять і категорій та в їхній системі. Відсутність у Кодексі торговельного мореплавства визначень принципів регулювання сфери торговельного мореплавства послаблює його інформаційну функцію.

Правову інформацію несуть в собі також всі інші норми права. Сукупність правових норм є джерелом інформації про навколишню дійсність.

З точки зору сучасного погляду на механізм дії права, нормативне регулювання має підсилюватися інформаційно-ціннісним впливом на суспільні відносини. Загальний інформаційний вибух не може не відбитися і у правовій сфері. Таким чином, слід підвищувати інформативність нормативно-правових актів. Загальними пропозиціями з цього приводу щодо Кодексу торговельного мореплавства можуть бути надання більшої структурованості (викладення концептів та понять окремим словником, більш чіткіше визначення розділів), більшої лаконічності визначенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая советская энциклопедия. - Т. 28. - С. 138.
2. Философский словарь. - М., 1986. - С. 526.
3. Тугаринов В. П. Философия сознания. - М., 1971. - С. 171.
4. Оніщенко Н. М., Лошихин О. М. Функції права: значення, сутність, система // Часопис Київського університету права. - 2004. - № 2. - С. 9.

5. Байтин М. І. О принципах и функциях права: новые моменты // Изв. высш. учебн. заведений. 2000. - № 3. - С. 12. - (Сер.: Правоведение).
6. Липинский Д. А. Соотношение функций права и функций юридической ответственности // Изв. высш. учебн. заведений. 2000. - № 3. - С. 144. - (Сер.: Правоведение).
7. Москаленко И. В. Методологические основы исследования и содержание информационной функции общих гражданско-правовых дефиниций // Право и образование. - 2004. - № 6. - С. 41.

УДК 347.41(477)

О.В. Ніколаєнко

КОНЦЕПЦІЯ ТА ПОНЯТТЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ВНАСЛІДОК НАБУТТЯ АБО ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЙНА БЕЗ ДОСТАТНЬОЇ ПРАВОВОЇ ПІДСТАВИ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Визначення концепції та поняття зобов'язань, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки від цього залежить правильність тлумачення відповідних норм вітчизняного цивільного законодавства, що, у свою чергу, є визначальним фактором правильного формування судової практики і засобом забезпечення прав та інтересів учасників цивільних відносин.

Слід зазначити, що зазначені зобов'язання певною мірою вже були предметом дослідження у вітчизняній правовій науці [1]. Однак, у них не піддавалися спеціальному аналізу ні поняття, ані, тим більше, концепція цих зобов'язань, що й зумовлює доцільність спеціальної наукової розвідки у цьому напрямку.

Законодавча концепція зобов'язань, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, відображена у главі 83 Цивільного кодексу України, прийнятому 16 січня 2003 р. [2], котра називається “Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави”.

У зв'язку з таким найменуванням відповідної глави ЦК України варто зазначити, що воно, очевидно, є виправданим і більш точним з теоретичної точки зору, ніж інший поширений термін – “безпідставне збагачення”. Як слушно зазначалося у вітчизняній літературі, “збагачення” у буквальному розумінні тут могло й не бути [3].

Разом із тим, і запропоноване в ЦК України позначення “Набуття або збереження майна без достатньої правової підстави” не можна визнати абсолютно вдалим для найменування зобов'язань, які є предметом нашого дослідження, оскільки норми глави 83 ЦК України фактично передбачають можливість виникнення недоговірних зобов'язань двох видів: 1) зобов'язань, які виникають внаслідок набуття майна без достатньої правової підстави за рахунок іншої особи (потерпілого); 2) зобов'язань, які виникають внаслідок збереження майна без достатньої правової підстави за рахунок іншої особи (потерпілого).

У зв'язку з цим здається доцільним при науковому аналізі користуватися як узагальненим терміном “безпідставне збагачення” (маючи при цьому на увазі певну його умовність), так і спеціальними термінами “зобов'язання, які виника-